

Inkvizice

stručné dějiny hanebnosti

Jiří Chalupa

Ukázka z textu:

5. Proces

„Celé to hrozné soukolí obsluhují mniši, kteří, pokud jde o způsob myšlení, mají mnohem blíže k Machiavellimu než ke Kristu.“

Grzegorz Ryś

Nemáme dostatek prostoru, abychom detailně popisovali jednotlivé procesní varianty inkvizičních tribunálů různých dob a zemí. Použijme tedy jako příklad k dokonalosti dovedenou praxi španělské Supremy a dodejme, že v zásadních rysech se metody a taktiky portugalských, římských, francouzských či německých kolegů španělských inkvizičních mistrů nijak pronikavě nelišily. V počátečních dobách příchod inkvizice do města probíhal následujícím způsobem: na nějakém veřejném místě byla po slavnostním kázání vyhlášena tzv. lhůta milosti (tiempo de gracia), stanovená obvykle na třicet až čtyřicet dní. Během nich všichni, kdo sami o sobě chovali nějaké podezření, dostali možnost vyzpovídat se ze svých provinění a „smířit se“ (reconciliarse) s církví. Postup, vyzkoušený už středověkou inkvizicí, byl vcelku mírný – přinejmenším v porovnání s tím, co bude záhy následovat – neboť pokud člověk udával „dobrovolně“ sám sebe, nehrozil mu žádný z „těžkých trestů“. Ukládána byla obvykle nějaká lehčí forma pokání, menší pokuta, případně bylo nutno „příspěť na chudé“ (dodejme, že tuto „charitativní pokladnu“ spravovala sama inkvizice). Pokud se dotyčný přiznal až po uplynutí stanovené lhůty, byl mu trest ztrestěn částečnou, případně úplnou konfiskací majetku, v extrémních případech, pokud se nahromadily „přítěžující okolnosti“, mohl skončit ve vězení. Tento systém zajišťoval inkvizici slušné příjmy a současně cenné informace, neboť kajícíci se obvykle neomezovali na vlastní prohřešky, ale ve snaze se tribunálu co nejvíce zavděčit horlivě informovali i o „podezřelých úkazech“ v sousedství. Od počátku 16. století španělská inkvizice přichází s novou, mnohem nekompromisnější taktikou tzv. ediktů víry (edictos de fe). Zmíněný edikt byl vlastně seznamem všech známých projevů kacířství, přičemž po jeho přečtení během nedělní mše dostávali obyvatelé dané lokality týden na to, aby se sami přiznali k vyjmenovaným prohřeškům, nebo aby udali všechny podezřelé ve svém okolí, včetně přátel a příbuzných, ať už živých, či mrtvých. Okamžitým trestem za nesplnění této „povinnosti“, tj. za neudání podezřelého, byla exkomunikace z církve, často ovšem také inkviziční proces, protože ten, kdo podezřelého neudal, sám se automaticky v podezřelého měnil. Poté,

co bylo inkvizicí přijato udání, pustili se do práce calificadores, kteří měli určit – pokud to nebylo zřejmé a očividné i bez „expertízy“ – zda se jedná o projev kacířství či nikoliv. Pokud rozhodli kladně, prokurátor vydal zatykač a dotyčný byl internován. Zatykáni obvykle probíhalo v nočních či časných ranních hodinách, což psychologický dopad celé operace ještě umocňovalo. V případě, že se jednalo o nějaké „vážnější“ provinění, byl zatčenému okamžitě obstaven majetek, v případě prokázání viny posléze zkonfiskován. Každý, kdo se ocitl v inkvizičním žaláři, vzápětí doslova „zmizel“ z povrchu zemského. Inkviziční vězení bylo institucí natolik tajnou, že bylo zakázáno se o něm ba i jenom zmiňovat. Separace zatčeného od venkovního života byla absolutní. Žádné návštěvy nebyly povoleny, příbuzným nebylo sdělováno nic o osudu zatčeného, vrcholem tajnůstkářství byl fakt, že dokonce ani samotnému podezřelému nebylo sděleno konkrétní obvinění. Výslech měl pak dotyčného přimět, aby přiznal „celou pravdu“. I v těch nemnohých případech, kdy byl někdo zcela zbaven obvinění a vrátil se do normálního života, bylo mu pod hrozbou obnovení procesu zapovězeno, aby cokoliv sděloval o svém pobytu v inkviziční cele. Tajemství bylo střeženo s až neuvěřitelnou přísností. Když se samotný „vládce křesťanstva“, Filip II., pokoušel zjistit něco o osudu svého oblíbeného ranhojiče, generální inkvizitor Quiroga mu na dva dopisy vůbec neodpověděl, napotřetí pak králi sdělil, že mu nemůže prozradit ani to, zda je dotyčný vůbec internován v inkvizičním vězení. Na tomto místě je záhodno zdůraznit, že z hlediska i té nejrudimentárnější spravedlnosti se jednalo o soudní proces velmi zvláštního ražení, při němž vše zcela plánovitě hrálo do karet žalobcům, zatímco obžalovanému byly naopak možnosti obhajoby extrémně ztíženy. Inkvizitor vykonával totiž hned několik rolí najednou. Byl vyšetřovatelem, „detektivem“ v dnešní terminologii, sám vyhledával podezřelé, vyšetřoval okolnosti „deliktu“, sbíral důkazy, povolával a vyslýchal svědky. Současně byl ovšem i prokurátorem, protože připravoval obžalobu, a v konečném důsledku i soudcem, neboť rozhodoval o vině a trestu. Vzhledem k vše zahalujícímu tajemství a mlčení – udavači byla garantována anonymita – se obviněný mohl bránit jenom ve velmi omezené míře. Obžaloba mu totiž byla sdělována v extrémně obecných termínech a v případě nesrovnalostí byl vystaven fyzickému nátlaku natolik brutálnímu, že jenom málokdo byl schopen odolat a trvat na své nevině. Ani v těchto chvílích mu ovšem inkvizitoři jeho úlohu nijak neusnadňují, namísto otázek, na něž by bylo možné odpovědět „ano“ či „ne“, se objevují monotónní výzvy k doznání „celé pravdy“. V zápisech z mučiren se tak objevují příšerné scény, kdy mučený, napůl šílený nesnesitelnou bolestí, prosí své mučitele, aby mu prozradili, k čemu se má přiznat, aby již trápení skončilo. Přiznání je chápáno jako „královna důkazů“, takže pokud se někdo přiznal, o jeho vině už obvykle nadále nebylo pochyb. Tento princip ovšem neplatil v opačném gardu, takže i pokud dotyčný mučení přestál a k ničemu se nepřiznal, mohl být odsouzen na základě jiných důkazů a svědectví. Nemluvě už o absurdní, leč bohužel zcela reálné možnosti, že jeho resistance vůči fyzické bolesti byla připsána paktu s ďáblem a byla mu dokonce přičtena jako přitěžující okolnost. Mlžení okolo konkrétní obžaloby mělo svůj smysl. Vzhledem k tomu, že dotyčný netušil, z čeho je vlastně obviněn, nezřídka se snažil ospravedlnit nějaké „závadné jednání“, o kterém inkvizitoři ještě nevěděli, a tak se počet „hříchů“ rychle zvětšoval. Z hlediska obžalovaného se

pochoitelně jednalo o mimořádně složitou situaci, neboť vzhledem k tomu, že často neměl tušení, o jaký delikt se jedná, připravoval obhajobu „naslepo“. Stávalo se, že si dokonce přizval svědky, kteří dosvědčili jeho nevinu, jenom aby vzápětí zjistil, že udání se týká něčeho jiného, takže svědkové podstupovali riziko kontaktu s obávaným tribunálem zcela zbytečně. Vzhledem k děsivé atmosféře, která celý inkviziční proces obklopovala, nebylo ostatně vůbec snadné nějaké svědky získat. Všem bylo jasné, že výpověď ve prospěch obžalovaného se může zakrátko obrátit proti nim samotným. Standardním postupem bylo „zkoušení“ obviněného z víry, musel například rychle a opakovaně recitovat základní modlitby, aby vyvrátil podezření z toho, že je falešným křesťanem. Poté, co bylo konečně sděleno konkrétní obvinění, odhalena byla i totožnost udavače – lépe řečeno udavačů, španělská inkvizice obvykle vyžadovala udání dvou vzájemně nezávislých svědků – a případných svědků obžaloby. To z toho důvodu, aby bylo možno vyvrátit případné podezření na nějaké jejich osobní motivy, jako byla například osobní averze, touha po majetku, snaha uškodit apod. Současně získal vyšetřovaný právo na advokáta. Toho však obvykle přidělovala samotná inkvizice, což samo o sobě hodně napovídá o úrovni takovéto „právní pomoci“. Advokát, spíše než by obviněného skutečně bránil před nařčením, snažil se jej obvykle přesvědčit, aby se ke všemu přiznal. Do značné míry byla podobná strategie pochoitelná, v případě z podezření kacířství advokát mohl jenom stěžii skutečně „hájit“ chování odsouzeného, vzápětí by byl totiž jako kacíř na lavici obžalovaných posazen on sám. Obvykle tedy došlo na „polehčující okolnosti“: konání v opilosti, náhlé pominutí smyslů apod. Advokáti i vyšetřovaný se obvykle snažili poukázat na jinak příkladný předchozí život souzeného a prezentovat zkoumané chování jako zcela výjimečné a neúmyslné. Ve chvíli, kdy došlo k nějakým nesrovnalostem ve výpovědi obviněného, svědkové si protirečili, důkazy se jevily jako zmatené či nekompletní, docházelo k použití mučících nástrojů pod záminkou ad eruendam veritatem – „za účelem zjištění pravdy“. Vzhledem k tomu, jak barvitě a hrůzostrašné legendy se v průběhu okolo inkvizičních mučiren vytvořily (připomeňme například světoznámou Jámu a kyvadlo E. A. Poea), je třeba zdůraznit, že mučení nevynalezla inkvizice a nejrůznějších mučících nástrojů po celé Evropě v průběhu středověku běžně používaly prakticky všechny tribunály. Současně se sluší podotknout, že inkviziční tortura byla v porovnání s tou, kterou aplikovaly světské soudy, o poznání mírnější. Bez jakéhokoliv přehánění lze konstatovat, že například španělská inkvizice byla, co se repertoáru mučících technik a technologií týče, mnohem méně vynalézavá než tehdejší laická justice. Měla pro to ostatně své vlastní dobré důvody. Těla mučených neměla být, pokud možno, mrzačena takovým způsobem, aby to zanechávalo trvalé viditelné následky. Nebylo totiž možné zcela vyloučit, že dotýčný bude nakonec zproštěn viny a propuštěn, viditelná poranění by potom v „normálním“ světě vzbuzovala nežádoucí pozornost. Neměla být – na rozdíl od světských mučiren – prolévána krev, to s poukazem na fakt, že krev za lidstvo prolil sám Ježíš a kacíři tudíž nejsou hodni se mu tímto způsobem přiblížit. Inkviziční mučírna tak možná ztratí něco ze svého morbidně romantického nádechu, na druhé straně nabízí jeden z dalších příkladů až fascinující efektivity inkvizitorů, kteří s minimem nákladů dokázali dosáhnout maximálního účinek. Zřejmě nejběžnějším – vskutku až ďábelsky

jednoduchým a přitom nesnesitelnou bolest vyvolávajícím – mučícím nástrojem byla tzv. garrucha. Vyslýchanému byly ruce svázané za zády a za takto svázané končetiny byl potom vytahován přes kladku ke stropu tak, aby celá jeho váha spočívala na nepřírozném způsobem namáhaných ramenních kloubech. Pokud bylo třeba výslech ještě zостřit a bolest zintenzívnit, stačilo několikrát za natažené lano trhnout, popřípadě přivázat na nohy mučeného nějaké závaží. Italská varianta garruchy se nazývala strappado, na Apeninském poloostrově však inkviziční vyšetřovatelé přišli i s několika originálními vylepšeními repertoáru donucovacích prostředků, takže, kromě „aplikace“ kousavého a bodavého hmyzu či trnitých rostlin, se například oběti cpalo do nosních dírek nehašené vápno, které bylo vzápětí zalito vodou. V rámci „komplexního přístupu“ k výslechu byly používány i prvky psychického mučení, kdy bylo dotyčnému po několik dní a nocí bráněno ve spánku. Obzvláště ve spojení s odpíráním potravy a vody se jednalo o mimořádně účinnou metodu. Další efektivní metoda psychologického teroru spočívala v tom, že čas od času byl vězněný přemístěn z podzemní kobky do slušné místnosti a byla mu nabídnuta jak vybraná jídla, tak slušné zacházení. Posléze byl znovu vrácen do podzemí o chlebu a vodě, což jej mělo definitivně zlomit. Ve Španělsku, na rozdíl například od Itálie, byl u mučení vždy přítomen lékař. Ten mohl s poukazem na nedobry zdravotní stav vyslychaného mučení buď úplně zastavit, nebo omezit. Docházelo ovšem také k paradoxním a pro oběť tragickým situacím, kdy lékař diagnostikoval nějakou končetinu jako postiženou a doporučil aplikovat torturu na končetinu zdravou, což v konečném důsledku znamenalo, že vyslychanému na konci procedury nezbyl žádný zdravý úd. Mučení bylo nařizováno bez jakýchkoliv ohledů na věk a pohlaví. U starších osob k vynucení doznání sice často stačilo mučící instrumenty ukázat a popsat jejich funkci, tzv. in conspectu tormentorum, zachovaly se ovšem doklady o skutečném trýznění sedmdesátníků a sedmdesátnic. Co se druhého extrému týče, je doložen případ třináctileté Isabely Magdaleny, valencijské dívky, která byla podrobena mučení a posléze potrestána stovkou ran bičem. Přiznání vynucené na mučidlech nebylo platné samo o sobě a po 24 hodinách muselo být ještě jednou potvrzeno. To mělo zaručit větší objektivitu a garantovat, že zjištěná „pravda“ nebude jenom výsledkem nezměrné bolesti trýzněných. Na druhé straně, pokud dotyčný odvolal to, co na mučidlech přiznal, mohl se na nich ocitnout zakrátko znovu, což z celé procedury činilo dosti nechutnou frašku. Mučení se sice podle inkvizičního kodexu nesmělo opakovat, inkvizitoři si ovšem věděli rady a přišli s argumentem, že mučení je možné „přerušit“ a později v něm „pokračovat“. To umožňovalo odvádět oběť do mučírny opakovaně. A ještě jedna poznámka k mučení. Přímo v mučírkách si inkvizitoři připravovali terén pro další vyšetřování a procesy. Vyšetřovatelé se totiž obvykle nespokojovali s tím, že se dotyčný přiznal ke spáchání přečinu, ale chtěli současně vědět, kdo jej k tomu inspiroval. Například valencijským tribunálem byl vyšetřován mladík, který na veřejnosti prohlašoval, že Panna Marie nebyla provdána a že souložila s mnoha muži. Mučení neskončilo přiznáním obviněného, ale teprve až tehdy, když dotyčný „odhalil“, kdo jej k podobnému rouhání přiměl. Je jasné, že v mnoha případech si mučený, aby se co nejrychleji zbavil nesnesitelné bolesti, začal vymýšlet „spoluviníky“ a udávat náhodná jména, která mu právě vytanula na mysli. Na základě podobných „informací“ se procesy

řetězily a inkvizice do svých osidel vtahovala další a další oběti. O naprosté oddanosti inkvizitorů „řemeslu“ a jejich neúnavné aktivitě svědčí i případy procesů s „mrtvými kacíři“. Pokud v průběhu vyšetřování bylo kacírství prokázáno někomu již zesnulému, inkvizitoři nechali jeho tělo exhumovat a ostatky byly potom převezeny k soudu a „souzeny“. Vzhledem k tomu, že mrtvola už na svou obhajobu nic uvést nemohla, byla prakticky vždy „odsouzena“, což znamenalo, že tělesné pozůstatky byly spáleny v odpadní jámě, popel rozhozen do větru či vhozen do řeky, to aby kacíři nemohli své mučedníky nijak uctívat. Až patologická nenávisť vůči herezi se projevovala i tak, že nezřídka byly „odsouzené“ tělesné ostatky ještě před spálením vláčeny ulicemi a vystavovány nejružnějším potupám. Náklady takového procesu plně hradili příbuzní zemřelého, přičemž jim v případě mimořádně závažného provinění dotyčného hrozila rovněž konfiskace majetku. Dodejme, že ani sebevražda nepředstavovala žádnou překážku dalšímu pokračování inkvizičního procesu, pokud si totiž vyšetřovaný v zoufalství sáhl na život, inkvizitoři to interpretovali jako přiznání viny. Obhájci a kritici inkvizice se již po celá desetiletí vášnivě přou o to, zda byl inkviziční proces spravedlivý a zda inkvizitoři dokázali vystupovat jako dostatečně objektivní soudci. Aniž bychom aspirovali na nějaké definitivní zhodnocení, nabízíme alespoň několik poznámek, na jejichž základě si každý čtenář vytvoří svůj vlastní úsudek sám. Inkvizitoři byli často obviňováni z toho, že falšují výpovědi obžalovaných i svědků. Dnes je pochopitelně nemožné takové obvinění prokázat či vyvrátit a není pochyb o tom, že nepřátelé katolického světa používali velmi často značně lživou a přitom sofistickou protiinkviziční propagandu. Nesporným faktem ovšem zůstává, že za pravost veškerých listin ručil inkviziční notář, který byl ovšem zaměstnancem tribunálu a o jeho platu rozhodoval samotný inkvizitor. „Systémové podmínky“ tedy prostor pro nejružnější manipulace nepochybně otvíraly. Do inkvizičního procesu mohly být – a na rozdíl od většiny světských soudních institucí oněch časů také bývaly – zapojeny i děti. Jejich svědectví bylo přípustné, mohly být ovšem samy obviněny z kacírství a při výslechu mučeny. Na úrovni svědků ostatně panovala značná nerovnováha mezi obhajobou a obžalobou. Proti obviněnému mohli svědčit prakticky všichni. Jeho žena, děti, příbuzní, služebnictvo. Pokud ovšem titíž svědkové vypovídali ve prospěch obviněného, k jejich svědectví se nepřihlíželo s vysvětlením, že jsou zaujatí. Koneckonců ve prospěch obžalovaného se odvážil svědčit málokdo, protože to mohlo znamenat jeho okamžité obvinění z napomáhání kacíři. Zatímco už ve středověku v občanských sporech obvykle neexistovala povinnost obžalovaného svědčit proti sobě samému, u inkvizičního tribunálu to neplatilo a obžalovaný byl nucen k tomu, aby se plně podílel na „dokazování“ své viny. Vyšetřování nebylo časově nijak omezeno. Obžalovaný mohl být vězněn měsíce, roky, desetiletí. Vzhledem k tomu, že si obžalovaní věznění sami platili, výhodu zde měli paradoxně chudí, kteří se obvykle dočkali rychlejšího rozsudku, protože inkvizice měla pramálo chuti jim na pobyt ve vězení přispívat. Na závěr připomeňme slova františkánského mnicha Bernarda Délicieuxe, který prohlásil před francouzským králem Filipem Sličným, že vzhledem k praktikám inkvizičních tribunálů by mohli být z kacírství úspěšně usvědčeni nejspíše i svatí Petr a Pavel.